

ULUSAL İNSAN HAKLARI KURUMLARI –

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ'NÜN İNSAN HAKLARININ ETKİN KORUNMASI VE TEŞVİKİ İÇİN
TAVSİYELERİ

İÇİNDEKİLER

ULUSAL İNSAN HAKLARI KURUMLARI –.....	1
ULUSAL İNSAN HAKLARI KURUMLARI –.....	3
GİRİŞ: STANDARTLAR ETKİN EYLEM İÇİN ÖNKOŞULDUR.....	3
ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ'NÜN İNSAN HAKLARININ ETKİN BİÇİMDE KORUNMASI VE TEŞVİKİNE YÖNELİK TAVSİYELERİ.....	3
1. Bağımsızlığın ve etkin eylemin temini için UİHKler'in kurulması	3
1.1. Kuruluş mevzuatı.....	4
1.2. Sivil toplum ile müzakere.....	4
1.3. Federal devletlerde etkin yargılama.....	4
1.4. Diğer kurumlarla işbirliği.....	4
1.5. Göndermeler	4
1.6. Öncelikleri belirlemek, hedefleri ölçmek, takip etmek.....	5
2. Üyelik.....	5
2.1 UİHK üyelerinin özellikleri.....	5
2.2 Liderlik	5
2.3 Seçim prosedürleri ve müzakere.....	5
2.4 Toplumun temsili.....	5
2.5 Önyargıdan bağımsızlık ve ileriye dönük meslekî gelişim.....	6
2.6 Görevlerin yerine getirilmesinde etkin destek.....	6
2.7 Ayrıcalıklar ve dokunulmazlıklar	6
3. Yetki alanı ve haklar	6
3.1 Bir UİHK'nın yasal yetki sınırları içindeki insan haklarının kapsamı	6
3.2 Etkin bir eylemin gerçekleştirilebilmesi için gereken sorumluluk.....	7
3.3 Herkes için insan haklarının savunulması.....	7
3.4 Uluslararası insan hakları hukuku alanına katılım	7
3.5. İç hukukta hükümetlere tavsiyede bulunulması.....	8
3.6 İç hukuk davalarına katılım.....	8
3.7. Hükümetle etkin iletişime geçilerek değişikliği meydana getirmek.....	8
4. Tahkikat ve İncelemeler	8
4.A Tahkikatlara ilişkin genel tavsiyeler.....	8
4.B. Tahkikat yöntemleri	10
4.C. Bireysel şikâyetler	11

5. Tavsiyeler ve adli olmayan çözümler.....	12
5.1 Çözümler ve geçici tedbirler.....	12
5.2 Suç ortaklığı yapmadan çözümler.....	13
5.3 Tavsiyeler sürdürülmelidir.....	13
6. İnsan hakları eğitimi	13
7. Gözaltı mekânlarına yapılan ziyaretler	13
7.1 Ziyaret koşulları.....	14
8. Tanıtım.....	14
8.1 Medya.....	14
8.2 Yıllık raporlar.....	14
8.3 Gizlilik.....	15
9. Erişilebilirlik.....	15
9.1 Bölge ofisleri	15
9.2 Erişilebilir mekânlar	15
9.3. Mağdurlarla iletişim.....	15
10. Bütçe.....	16

ULUSAL İNSAN HAKLARI KURUMLARI –

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ'NÜN İNSAN HAKLARININ ETKİN KORUNMASI VE TEŞVİKİ İÇİN
TAVSİYELERİ

GİRİŞ: STANDARTLAR ETKİN EYLEM İÇİN ÖNKOŞULDUR

Ulusal insan hakları kurumları (UİHKler) insan haklarının korunmasına yönelik ombudsmanları ve Latin Amerika'daki '*defensorias del pueblo*' ve '*procuradorias de derechos humanos*' gibi kurumları kapsar. Bu tür UİHKler, devletin yargı ve yürütme işlevleri arasında benzersiz bir yere sahip olan ve kapladıkları benzersiz yer dolayısıyla ve buldukları yerde halkın seçilmiş temsilcileri olan hükümet benzeri kurumlar olarak hükümet-dışı insan hakları örgütlerinden ayrılırlar. Bunların kuruluş amacı, geniş insan hakları endişelerinin ve insan hakları ihlalleri mağdurlarının bireysel şikayetlerinin etkin bir şekilde soruşturulması ve bununla ilgili tavsiyeler yoluyla insan haklarının teşviki ve korunması olmalıdır.

Uluslararası Af Örgütü (UAÖ), UİHK'ların çalışmalarına ve bunların dünya çapındaki etkilerine yönelik gözlemlerine dayanarak aşağıdaki tavsiyeleri geliştirmiştir. Bu belge iyi ve kötü uygulamaların örneklerini içermektedir. UAÖ bu tavsiyelerin, UİHKler'in bağımsız ve etkin kuruluşunu ve işleyişini sağlamak açısından aslı unsurlar olduğuna inanmaktadır. Bunlar, 'Paris İlkeleri olarak bilinen ve BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından 1992/54 sayılı karar olarak kabul edilen 'Ulusal Kurumların Statüsü ile İlgili İlkeler' gibi diğer ana hatlarla birlikte, bir yandan mevcut insan hakları kurumlarının etkinliğini ölçmek, öte yandan da yeni UİHKler'in etkin ve bağımsız işleyişleri için gereken içerikle kurulmasını sağlamak için bir araç olarak düşünülmelidir.

Bu belgede ortaya konan tavsiyeler, insan haklarının teşvik ve korunmasına yönelik etkin çalışmalar açısından temel oluşturacak bir değerlendirmedir. Ancak, bu hakların resmî düzeyde yürütülmesi kendi içinde bir amaç olarak görülmemelidir – UİHKler ülkelerindeki insan hakları durumunun iyileşmesinde ve bireysel vak'aların araştırılması ve çözümlenmesinde elde ettikleri sonuçlara göre değerlendirilmelidir. Araştırmalarının sonuçları, insan hakları savunucuları da dahil olmak üzere sivil toplumun incelemesine açık olmalıdır. Bu kurumlar, insan hakları ihlallerini emreden, yerine getiren ya da üzerini örtenlerin tümünün dokunulmazlığı karşısında mücadele etmek için çalışmalıdır. UİHKler yalnızca yasal ya da kurumsal çerçevede değil, bu amaçları nasıl yerine getirdikleri temelinde de değerlendirilmelidir. UAÖ bu amaçlara dair pek çok iyi uygulama ve sonucun yanında aksaklıklara işaret eden örneklerin raporlarını almıştır ve bu tavsiyeler tüm UİHKlerdeki en iyi uygulamaları cesaretlendirmeye yöneliktir. UAÖ, bu tavsiyelerdeki prensiplere göre kurulan ve iyi çalışan UİHKler'in yürütme, yargı ve en önemlisi insan hakları ihlallerinin kurbanları ile ilişkilerini kolaylaştıracak düzeyde itibar ve güven taşıdığını ve çalışmalarının daha etkin olduğunu gözlemlemiştir.

Tavsiyelerin bir kısmı UİHKler'in kuruluşu ile ilgilidir ve dolayısıyla hükümetlere yöneliktir; UİHK'ların işleyişi ile ilgili diğer tavsiyeler ise hükümetlerin UİHK'ların verimli bir şekilde işlemlerini kolaylaştırmak için gereken önlemleri almalarını sağlamaya yöneliktir. Bu tavsiyeler, sivil toplumda UİHK'ların performanslarını izleyenler için de yararlı olabilirler.

Devlet yapısı içinde yer alan ancak bağımsız – ve gerektiğinde eleştirel - kurumlar UİHKler insan haklarının korunmasında nispeten yeni bir gelişmedir. Bunların gerçek rolünü açıklamak önemlidir: UİHKler kesinlikle, hükümleri uygulanan, bağımsız, tarafsız, uygun şekilde kaynaklandırılan, erişilebilir bir yargı sistemi yerine ya da buna alternatif olarak düşünülmemelidir. Bunun yerine, UİHKler, insan hakları standartlarının yükseltilmesi ve korunması konusunda, yargı sistemi ve devlet içindeki diğer kurumlar için etkin bir tamamlayıcı oluşturabilir. Burada insan hakları ihlallerinin faillerinin sorumluluğunu sağlamaya yönelik kararlı bir hükümet politikasına hiçbir alternatif olamaz.

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ'NÜN İNSAN HAKLARININ ETKİN BİÇİMDE KORUNMASI VE TEŞVİKİNE YÖNELİK TAVSİYELERİ

1. BAĞIMSIZLIĞIN VE ETKİN EYLEMİN TEMİNİ İÇİN UİHKLER'İN KURULMASI

UİHKler'in kurulmasıyla ilgili olarak aşağıda sıralanan tavsiyeler, UİHKler'in faaliyetlerini tam bağımsızlık içinde gerçekleştirebilmelerini ve ihlallere yönelik etkin faaliyetlerde bulunabilmelerini sağlamaya yöneliktir. Biçimsel bağımsızlık, etkin eylem olmaksızın, yeterli değildir.

1.1. KURULUŞ MEVZUATI

UİHKler hükümetin yürütme işlevlerinden bağımsız olmalıdır ve kurucu şartı da bunu yansıtmalıdır. Bu nedenle, UİHKler'in yasayla veya tercihen anayasal değişikliklerle kurulması gerekmektedir. UİHKler'in yalnızca devlet başkanlığı kararnameleriyle ya da farklı türden kararnamelerle kurulduğu yerlerde, bunların feshedilmesi ya da etkin çalışmalarını için gerekli olan gücün sınırlandırılması kolaylaşmaktadır.

1.2. SİVİL TOPLUM İLE MÜZAKERE

UİHKler'in kurulması üzerine ve bununla ilgili müzakere süreci, insan hakları örgütleri, insan hakları savunucuları, avukatlar, gazeteciler, akademisyenler, tıbbi görevliler, sosyal yardım uzmanları, ticaret sendikaları ve genel olarak hükümet-dışı örgütler gibi sivil toplum temsilcilerini içermelidir. Ayrıca, toplumun kadınlar, çocuklar ve kendi haklarını savunan kesimlerden üyeler ve temsilciler, dinî, etnik ve ırksal gruplar gibi insan hakları ihlallerine maruz kalan (ve sivil toplum yapısı içinde yeterince temsil edilmiyor olmaları muhtemel) diğer gruplarla da insan haklarının teşviki ve korunması için, ihtiyaç duydukları desteğin türü ile ilgili istişare edilmelidir. Müzakere süreci şeffaf, yeterli, etkili ve müzakerenin uygunluğunu sağlayacak şekilde kaynaklandırılmış olmalıdır.

1.3. FEDERAL DEVLETLERDE ETKİN YARGILAMA

UAÖ, UİHKler'in federal eyaletlerin sınırları içerisinde yer alan ihlallere karşı faaliyette bulunma konusunda güçlüklerle karşılaştığını kaydetmiştir. Bazı federal ülkelerde, UİHKler, yetki alanları, yalnızca federal görevlilerin işlediği ya da federal yasanın uygulanması sırasında ortaya çıkan insan hakları ihlallerine yönelik durumlarla ilgilenmeleriyle kısıtlanacak şekilde kurulmuşlardır.

Bu nedenle UAÖ, federal sistemlerde, yargılamada herhangi bir filli boşluk oluşmaması amacıyla, bir UİHK kuran yasaların açıkça federal sistemin tüm birimlerine uygulanabilir şekilde düzenlenmesini tavsiye eder. Federal ya da değil bir devletteki herhangi bir UİHK, ülkenin sınırları dahilinde ve failin kimliğinden bağımsız olarak uluslararası insan hakları hukukuyla tanımlanan tüm insan hakları ihlallerini araştırabilmelidir.

İnsan hakları ihlallerinden şikayetçi olan tüm vatandaşlar bunları bir UİHK'ye getirebilmelidir.

1.4. DİĞER KURUMLARLA İŞBİRLİĞİ

Bir UİHK'nin kurucu yasaları, UİHK'nin kendi inisiyatifi ile raporlar sunması ve gereken durumlarda kişiler, yasa koyucu organlar, yönetsel ya da diğer siyasi kurumlarla muhatap olması için yetkilendiren hükümleri içermelidir.

UİHK, insan hakları örgütleri ve BM insan hakları birimleri de dahil olmak üzere hükümet-dışı örgütler ve ulusal nitelikte ya da diğer ülkelerden başka insan hakları kurumları ile etkin bir işbirliği kurmaya yöneltilmelidir. Bazı durumlarda, bu tür ilişkileri kolaylaştırmak amacıyla, UİHKler ve diğer kurumlar arasında anlayış notaları geliştirmek faydalı olabilir. UİHKler bu tür bağlantıları insan hakları ihlallerine dair raporlar hakkında ilk-elden bilginin değişimi ve ayrıca en iyi uygulamalarla ilgili deneyim ve uzmanlıklarını paylaşmak için kullanmalıdır.

UİHK hükümet-dışı sektörlerin, çoğu zaman UİHK'nin bizzat kendisinden daha büyük olan daha geniş toplumsal erişim mekanizmalarını faaliyetlerini kamuoyuna duyurmak ve coğrafi, siyasi ya da toplumsal olarak uzak olan toplum kesimlerinin şikâyetlerinin kendisine ulaştırılmasını kolaylaştırmak için kullanmayı göz önüne almalıdır.

1.5 GÖNDERMELER

UİHKler'in yetki alanı dışında kalan sorunlarla gelen şikâyetçileri diğer organizasyonlara yönlendirmek yerinde olabilir. Bu, örneğin, sağlık, barınma veya sosyal sorunlar ya da tüketici sorunları gibi UİHK'ye başvuran şikâyetçilerin destek sağlamakta güçlük yaşadıkları alanlarda uygun olabilir. UAÖ'ye bildirilen bir vak'ada UİHK'nin şikâyetçiyi, sorunu özetleyen ve uygun bir

çözüm öneren antetli bir kısa mektupla bir başka kuruma göndermesi, şikayetçi için sıklıkla çözümü hızlandırmakta ve daha makbul bir hizmet olmaktadır.

1.6 ÖNCELİKLERİ BELİRLEMEK, HEDEFLERİ ÖLÇMEK, TAKİP ETMEK

UİHKler genellikle geniş bir çalışma alanına ve sınırlı kaynaklara sahiptir. Bu nedenle, sorunla ilgili çalışma sonlanmadan önce gerçekleştirilmesi sağlanarak, önceliklerin bundan etkilenenlerle istişare edilerek belirlenmesi ve öncelikler üzerinde stratejik olarak çalışılması önemlidir.

Yaşam hakkına ve fiziksel ve ruhsal bütünlüğe yönelik ihlaller, sıklıkla, hukuk dışı ya da diğer yasadışı öldürmeler, işkence, 'ortadan kaybolma', savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar gibi, uluslararası hukukta yer alan suçları içerirler. Pek çok ülkede, UİHKler'in, insan haklarının teşviki ve korunmasına yönelik çalışmalarında etkin ve güvenilir olabilmek için bu tür ihlaller üzerine çalışmayı öncelikleri arasına almaları gerekecektir.

UİHKler, özellikle sosyal, kültürel ve ekonomik haklar gibi diğer hakların ihlallerine yönelik harekete geçmek için ayrıca yetkilendirilmelidirler.

UİHKler öncelik ve gereksinimleri insan hakları ihlallerinin kurbanları ile istişare ederek ve telafinin elverişliliğini ülkedeki diğer kurumlar yoluyla belirlemelidir.

2. ÜYELİK

UİHKler, deneyimli, eğitilmiş ve kalifiye kadro, özellikle güçlü, bağımsız ve etkili bir liderlik gerektirir. UİHM çalışanları merkeze önderlik edenleri ve işin asıl sorumluluğunu yüklenenleri içerir. Genelde hükümetin yasama veya yürütme organları tarafından tayin edilirler. UAÖ bu belgede onları "üye" olarak anar. UİHK çalışanları ayrıca tahkikat ve hukuki çalışmalarda veya idari çalışmalarının birinde kendilerine yardım edecek personeli de kapsar.

2.1 UİHK ÜYELERİNİN ÖZELLİKLERİ

Üyeler, insan haklarının korunması ve teşvikinde kanıtlanmış uzmanlığa, bilgi ve tecrübeye sahip olma temelinde seçilmelidirler. Üyeler uygulamada ihtisas ve yeteneğe sahip olmalıdır.

2.2 LİDERLİK

UAÖ'nün deneyimlerine göre UİHKler'de liderlik, örgütteki kıdemli liderin eylemleri bütünsel olarak kurumun faaliyetlerinin gidişatını belirlediği için, UİHKler'de özellikle önemlidir; aslında, yaşamsaldır. Burada öncelikle önemli olan Uygulamada insan hakları çalışmalarında kanıtlanmış uzmanlığa sahip olan en yüksek yetenekteki adayların atanması öncelikli öneme sahiptir.

2.3 SEÇİM PROSEDÜRLERİ VE MÜZAKERE

Yeterlik, tarafsızlık ve bağımsızlığın mümkün olan en güçlü teminatları olarak, UİHK üyelerinin seçim, atanma, azledilme ve görev sürelerinin belirlenmesiyle ilgili bağımsız prosedürler açıkça belirtilmeli, kurucu mevzuatında yer almalıdır.

UİHK üyelerinin seçimi, atanması ve azledilmesi hükümetin yürütme organının münhasır yetkisine bırakılmamalıdır.

Bağımsızlık için gereken bütün teminatların sağlanması açısından UİHK üyelerinin seçim ve atanma yöntemleri adil ve şeffaf olmalıdır. Geniş temsil de önemlidir ve bunu temin etmek için -örneğin sivil toplumun UİHK üyeliği için muhtemel adaylar göstermesi gibi -adımlar atılmalıdır.

Seçim ve atama sürecinde, özellikle toplumun savunmasız kesimlerinin (ve bu grupların üyelerinin) menfaatlerini temsil eden insan hakları savunucuları olmak üzere sivil toplum temsilcileri, ve ayrıca STKlar, muhalefet liderleri, sendikacılar, sosyal yardım uzmanları, gazeteciler de yer almalıdır.

Sivil toplum seçim ve atama sürecine mümkün olduğu ölçüde katılmalıdır.

2.4 TOPLUMUN TEMSİLİ

UİHK üyeleri ve personeli, mümkün olduğu ölçüde, kadınlar, etnik azınlıklar ve engelliler gibi diğer resmî kuruluşlarda yeterli düzeyde temsil edilmeyen ve UİHK'nin faaliyet alanıyla ilgili özel deneyime sahip olan gruplar da dahil olmak üzere toplumun tüm kesimlerini içine almalıdır. Vatandaşlık statüsüne sahip olmayanlar dışlanmamalı veya UİHK'de görev almaları özellikle engellenmemelidir.

2.5 ÖNYARGIDAN BAĞIMSIZLIK VE İLERİYE DÖNÜK MESLEKİ GELİŞİM

Üyeler ve personel, kararlarının bütünlüğü ve tarafsızlığı bağlamında, önlerine gelecek meselelerde, olaylar temelinde ve kanuna uygun olarak, siyasi partilerle ilişkide olmak veya hükümetin yürütme organıyla kuvvetli bağlara sahip olmak gibi herhangi bir nedenden dolayı herhangi bir sınırlama, uygun olmayan etki, teşvik, baskı, tehdit veya herhangi bir yerden gelecek bir müdahaleden bağımsız olarak karar verecek kadın ve erkeklerden oluşmalıdır.

Bazı durumlarda, bir UİHK'nin içindeki bir büronun UİHK üyeleri ve personelinin bağımsızlığını kısıtlayacak bakanlık kaynaklı veya diğer bir siyasi mevkiye yönelik bir atlama tahtası olması yönünde bir beklenti olabilir – zira, bu gibi beklentilerle bu kişiler idareyi eleştirmeye daha az istekli olabilirler.

Maaşlar ve çalışma koşulları istihdam ve etkili personelin ayrılmasını engellemekte ve bağımsızlık sağlamakta pozitif bir role sahiptir. Bu, kamu veya özel sektörde olsun, benzer pozisyonların ücret seviyeleri gibi yerel faktörlerin yani sıra, çalışanların çalışma şartlarının belirlenmesinde ve yenilenmesinde dikkate alınmalıdır.

2.6 GÖREVLERİN YERİNE GETİRİLMESİNDE ETKİN DESTEK

Görevlerin yerine getirilmesinde UİHK'ye ayrılacak kadro yeterli olmalıdır. Buradaki asıl mesele etkili denetim ve eylemin garanti altına alınmasıdır. UİHKler'in, görevlerin üyelere teslimini yerine getirecek işleyen ve verimli bir sekreteryasi olmak zorundadır.

2.7 AYRICALIKLAR VE DOKUNULMAZLIKLAR

Yargı organı gibi, UİHK üyeleri uygun resmî faaliyetlerinin uygun bir şekilde yerine getirilmesi kapsamında üzerlerine aldıkları tüm görevlerle ilgili olarak cezai veya medeni hukuki bir yaptırımdan muaf olmalıdırlar. Ancak, resmî ehliyetleri kapsamında aldıkları kararlar yine de mahkemeler tarafından yargı kontrolüne tâbi olmalıdır.

3. YETKİ ALANI VE HAKLAR

Mevcut yetki, UİHK'yi, gerçekten bağımsız hareket edecek, insan haklarının geliştirilmesini ve korunmasını en uygun şekilde gerçekleştirecek bir konuma getirmelidir. Bu kurum, yalnızca hükümete tavsiyede bulunacak bir danışma organı olarak kurulmamalı, tersine insan hakları ihlallerinin mağdurlarını dinlemeli ve çalışmalarının merkezinde onların menfaatleri olmalıdır. Ayrıca insan haklarına saygı kültürünü eğitim ve insan hakları sorunlarına ilişkin bir bilinç yükseltme ile ilerletmek amacıyla çalışmalıdır.

UİHKler'in faaliyet alanı temel olarak ve açıkça uluslararası insan hakları hukuku bağlamında tanımlanmalıdır. Bu, uluslararası hukuk çerçevesinde devletlerin insan haklarına saygı gösterme yükümlülüğünü ve herkesin insan haklarına saygı göstermesini temin etmeyi, diğer bir ifadeyle, iç hukuk ve uygulamanın devlet-dışı aktörlerce işlenen insan hakları suistimalleri karşısında etkin olarak faaliyette bulunmayı mümkün kılacak bir çerçeve oluşturmasını temin etmek yolunda girişimlerde bulunmayı da kapsamalıdır. UİHKler, vatandaşlarını diğer vatandaşları tarafından ihlal edilen insan haklarına karşı koruyacak makul adımlar atabilme yükümlülüklerini yerine getirmeyen devletlere hukuksal alanda ve uygulamada değişiklikler için tavsiyelerde bulunmalıdırlar.

3.1 BİR UİHK'NİN YASAL YETKİ SINIRLARI İÇİNDEKİ İNSAN HAKLARININ KAPSAMI

UİHKler insan hakları sorunlarıyla mücadelede, uluslararası insan hakları hukuku ve standartları ile belirlenen çerçevede mümkün olan en geniş yetki alanına sahip olmalıdırlar. Bu yetki alanı – özellikle bazı anayasaların yaşam hakkı gibi bazı temel haklardan yoksun olduğu dikkate alınacak olursa – yalnızca bir ülkenin kendi anayasasında belirtilen haklar bağlamında tanımlanmamalıdır. Bunun yerine UİHKler, devlet ilgili anlaşmaları onaylasın veya onaylamasın, referans noktası olarak uluslararası insan hakları hukuku ve standartlarında belirlenen insan hakları tanımlamalarını

almalıdır. Bu yetki alanı, ekonomik, sosyal ve kültürel olduğu kadar sivil ve siyasi hakların da korunması ve geliştirilmesini sağlayacak güçte olmalıdır.

Bu, insan hakları ihlallerinin izlenmesi ve bunlara karşı uygun adımlar atılması açısından özellikle önemlidir. Örneğin, UAÖ, işkence vak'alarının, işkence olarak değil de, rutin bir biçimde "resmî görevin kötüye kullanılması" olarak tanımlandığı raporlar almıştır. Bu ise, bir ülkede meydana gelen insan hakları ihlallerinin yanlış değerlendirilmesine olduğu kadar, uygun adımın atılmamasına yol açmaktadır.

3.2 ETKİN BİR EYLEMİN GERÇEKLEŞTİRİLEBİLMESİ İÇİN GEREKEN SORUMLULUK

UİHKler, kamuoyuna açık raporlar yayımlamalı ve bunların sonuçları hakkında – bağımsız bir sivil toplum organına, veya işleyen ve zorunluluk gerektiren parlamenter bir yapıya karşı – hesap verebilmelidirler. Bu da, insan hakları sorunlarıyla etkin bir şekilde uğraşmayan uğraşmayan etkisiz bir UİHK'nin, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasında bir araç olmak yerine bir dokunulmazlık aracı haline gelmesi ihtimali göz önünde bulundurulduğunda özellikle önemlidir.

3.3 HERKES İÇİN İNSAN HAKLARININ SAVUNULMASI

Mevcut yetki, özellikle, çocuklar, kadınlar, engelliler, etnik azınlıklar, mülteciler, insan hakları savunucuları ile iltica talebinde bulunanlar ve göçmen işçiler gibi vatandaş olmayan kişiler örneğinde olduğu gibi, toplumun özellikle insan hakları ihlalleri açısından risk altındaki kesiminin haklarını geliştirmek ve korumak gücünü içermelidir. Bu, sıklıkla diğer insan hakları ihlallerine kaynaklık eden ve teşvik unsuru olan ayrımcılığa uğramama hakkını geliştirmek amacını içermelidir.

UAÖ, sıklıkla, UİHKler'in, cezaevi koşulları, veya zanlıların işkenceye uğraması gibi konularda yaptıkları çalışmaların suçluların haklarını korudukları yönünde anlaşılması nedeniyle zorluklarla karşılaştıklarına dair bilgiler almaktadır. Bu nedenle, tüm UİHKler'in, **herkes** için insan hakları standartlarının uygulanabilirliği evrensel ilkesini vurgulamaları özel bir öneme sahiptir.

3.4 ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKU ALANINA KATILIM

UİHKler kendi devletlerine yeni insan hakları anlaşmalarını imzalaması, onaylaması veya katılımı yönünde tavsiyede ve kolaylaştırıcı faaliyetlerde bulunmalıdırlar.

Mevcut yetki, iç hukuk çerçevesinde hükümetin uluslararası ve bölgesel insan hakları anlaşmaları ve insan haklarıyla ilgili yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini izlemeye imkân verecek bir gücü kapsamalıdır. Bu da hükümeti adına değil, kendi adına bağımsız olarak, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Kültürel ve Politik Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICESCR), İşkencenin Önlenmesine İlişkin BM Bildirge ve Sözleşmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin Sözleşme, Her Türlü Irk Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin Sözleşmenin yanı sıra Bireylerin, Grupların ve Toplum Kesimlerinin Evrensel Olarak Kabul Edilmiş İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Geliştirilmesi ve Korunmasındaki Hak ve Sorumluluklarına İlişkin Bildirge, BM Kanuni Yetki Sahiplerine İlişkin İdare Kanunu, BM'nin Her Türlü Gözaltı ve Tutuklamaya Tâbi Herkesin Korunmasına İlişkin Hükümleri, Özgürlüğünden Mahrum Bırakılmış Gençlere İlişkin BM Kuralları, Kanuni Yetki Sahiplerince Kuvvet ve Ateşli Silahlar Kullanmasına İlişkin Temel Prensipler ve Yasa Dışı, Keyfî veya Acele Uygulamaların Önlenmesi ve Soruşturulmasına İlişkin BM Prensipleri dahil olmak üzere insan haklarının geliştirilip korunması açısından aslî olan, ilgili ve gerekli uluslararası insan hakları standartlara uyulup uyulmadığını izleme ve raporlama gücünü içermelidir. Ayrıca, Avukatların Görevine İlişkin Temel Prensipler, Yargının Bağımsızlığına İlişkin Temel Prensipler, Savcılarının Görevine İlişkin Genel Hükümler ve Suç Mağdurları ve Gücün Kötüye Kullanılmasına İlişkin Temel Adalet Prensipleri Bildirgesi gibi adli yönetim standartlarına uyulup uyulmadığını da değerlendirmelidirler.

UİHKler ayrıca, uluslararası toplantılara ve anlaşmaları izleyen yapılar ve BM'nin insan haklarıyla ilgili siyasal birimleri de dahil olmak üzere uluslararası eylem alanına mümkün olduğu ölçüde katılmalıdır. Bunu yaparken de kendi hükümetlerini temsil etmek yerine bağımsız UİHKler olarak kendilerini temsil etmelidirler.

UİHKler çalışmalarında uluslararası insan hakları hukukunu ve standartlarını dikkate almak ve uygulamak gücüne sahip olmalıdır. Bu nedenle de UİHKler'in uluslararası insan hakları hukuku ve

standartların etkin işleyişi yönünde son gelişmeleri yakından takip etmek için etkin araçlara sahip olmaları çok önemlidir.

UİHK, yukarıda belirtilen uluslararası insan hakları hukuku ile ilgili tavsiyelerinin ve yayımladığı raporların takipçisi olma gücüne sahip olmalıdır. Bu, UİHK'nin, ilgili merciye, örneğin neden insan hakları organları veya tematik mekanizmalarca öngörülen tavsiyelere uymadığı ve bu tavsiyeleri uygulamadığı hakkında, makul bir süre içerisinde, bir açıklama yapması ve rapor sunması için baskıda bulunmasını sağlayacak uygun bir çerçeveyi de içermelidir.

UİHKler, kendi adlarına BM'nin insan hakları anlaşmalarını izleyen organlarına sunmak üzere "gölge raporlar" (kendi ülkelerindeki insan haklarının durumuna ilişkin değerlendirme raporları) hazırlamalıdır; ilgili devletin hazırladığı raporu sunmamalıdır.

3.5. İÇ HUKUKTA HÜKÜMETLERE TAVSİYEDE BULUNULMASI

Yetki alanına mevcut yasamanın veya idari hükümlerin insan haklarının korunmasındaki etkinliğini gözden geçirme gücün ve bu yasalarda değişiklik yapılması veya yeni yasaların sunulması yönünde tavsiyelerde bulunabilmek de dahil olmalıdır.

Bu özellikle, sıklıkla insan hakları ihlallerini kolaylaştırabilen iç güvenlik kanunları, idari tutuklama yasaları ve polis gözaltı ve sorgulama yöntemleri açısından ya da yetkili yasama organının uluslararası yükümlülüklerine etkin bir biçimde uymadığı yerlerde önemlidir.

UİHK ayrıca yeni yasaların hazırlanması yönünde hükümet ve parlamento tarafından hazırlanan yasa tasarılarını ve önerileri, uluslararası insan hakları standartları ile ne ölçüde uyumlu olduklarını değerlendirmek ve devletin uluslararası insan hakları standartlarına uymasını temin etmek için incelemelidir.

3.6 İÇ HUKUK DAVALARINA KATILIM

UİHKler, bireylerin haklarının korunması veya hukukta ve uygulamada değişiklikler yapılması yönünde dava açma gücüne sahip olmalıdır. UAÖ'ye gelen bilgilere göre yargı kontrolü, anayasal uygulama ve anayasaya aykırılık iddiaları, vb. yasal uygulamaların kullanımını içeren mükemmel çalışmalar mevcuttur.

UİHKler, kendi haklarını korumak için dava açamayanlar(örneğin çocuklar, akıl sağlığı problemi olanlar veya diğer akli denge eksikliği olanlar, mahkûmlar) adına başvuruda bulunmak için hukuki yetkiye sahip olmalıdır.

UİHKler, özellikle yürütmenin, UİHKler'in konuyla ilgili önerilerini göz ardı ettiği durumlarda, anayasaya aykırılık iddiası temelinde yürütmenin eylemiyle ilgili dava açma (yargı kontrolü gibi) ve bu durumun telafisi için yasal kararlar alınmasını sağlayacak yasal güce sahip olmalıdırlar.

UİHKler, hukuki sürece taraf olmayan üçüncü kişi tarafından yapılan sunum ya da üçüncü taraf müdahalesi gibi, kendi uzmanlık alanındaki hukuki konularda, tam yetkili olarak, ancak davaya taraf olmaksızın, mahkemelerde tavsiyede bulunmak yetkisine de sahip olmalıdırlar. Bu, mahkemelerin uzmanlık gerektiren insan hakları konularında bilgilendirilmeleri ve insan hakları standartlarının mahkeme kararlarında etkin olarak uygulanması temin edilmesi açısından önemlidir.

3.7. HÜKÜMETLE ETKİN İLETİŞİME GEÇİLEREK DEĞİŞİKLİĞİ MEYDANA GETİRMEK

UİHKler devlet yapılanması içindeki kendi resmi konumları hakkında dikkatli olmalı ve tavsiyelerini dikkatli ve kendilerinden emin bir biçimde ve hükümetin icracı kanadının veya yargı mercilerinin bunları uyguladığı beklentisiyle iletmelidirler. UİHKler hükümetin tüm birimleriyle, yargı mercileriyle ve uygulayıcılarla tavsiyelerinin yerine getirilmesi amacıyla güçlü ve etkin iletişim metotları kurmalı, tavsiyelerine uyumlu kavranıldığını garanti altına almalı ve bunların dikkate alınmamasını kabul etmemelidir. UİHKler ayrıca devletin yargı ve yürütme organları gibi mercilerine tavsiyelerde bulunmalıdır.

4. TAHKİKAT VE İNCELEMELER

4.A TAHKİKATLARA İLİŞKİN GENEL TAVSİYELER

UİHKler insan hakları sorunlarıyla ilgili olarak ulusal düzeyde geniş çaplı araştırmalar yapma yetkisine sahip olmalı; hükümet bilgilerine ulaşabilmeli; tahkikatları sırasında mağdurların endişelerine cevap vermelidirler.

4.A.1 ZAMAN SINIRLAMALARI

Her ne kadar, şikâyetçilerin şikâyetlerini çabukça iletebilmeleri için bazı makul zamana sınırları kullanılabilir olsa da, UİHKler gereken her yerde her türlü tahkikatı yürütmelidirler: tahkikatları keyfi zaman sınırlamaları ile engellenmemeli ve zaman sınırlamaları açısından uygun olmayan vak'aları reddetmek esnekliğine sahip olmalıdırlar.

4.A.2 KENDİ İNİSİYATİFİYLE TAHKİKAT YAPMA GÜCÜ

UİHKler, rapor edilen insan hakları örneklerini ve durumlarını kendi inisiyatif ileriyle araştırmaları için açıkça tanımlanmış yetkiye sahip olmalıdırlar. Özellikle yaşam ve güvenlik hakkının ve fiziksel ve zihinsel bütünlük hakkının, işkence görmeme hakkının ve keyfi tutuklanma ve gözaltına alınmama hakkının ihlaliyle ilgili iddialar dahil olmak üzere rapor edilen ihlallerin ciddiyetine uygun bir şekilde çalışma alanındaki önceliklerini açıklıkla belirleyebilmelidirler.

Bir çok UİHK, bu tür meselelerle doğrudan ilgilenmedikleri ve hükümete yönelik daha az eleştiriye neden olan insan hakları eğitimine ya da bu hakların geliştirilmesi ya da uygulanmasına neredeyse diğer meseleleri dışlayacak ölçüde odaklandıkları için buldukları ülkelerdeki güvenilirliklerini kaybetmektedirler.

UİHKler, bütün güvenilir kaynaklardan gelen bilgiyi kayda almalı ve ulusal ve uluslararası STKlar ile işbirliği yapmalıdırlar.

4.A.3 BİREYSEL VAK'ALARIN VE DAHA GENİŞ KAPSAMLI ÖRNEKLERİN TAHKİKATI

UİHK, her zaman için, araştırmalarının tamamlanması zarfında yalnızca her bir vak'ayı kendi başına ele almak yerine herhangi bir sistematik insan hakları ihlalleri örüntüsünü belirlemeli ve bunun temel nedenleriyle uğraşmalıdır. Bireysel vak'alara tek başına bakmamalı, ne de eğilimler ve gelişmeler hakkında soyut raporlar hazırlamalıdırlar –daha ziyade bireysel vak'aların gerçeklerine ve sağlam araştırmalara ve kanıtlara dayanan güvenilir kaynaktan tasdik edilmiş vak'aları kullanarak örüntüleri belirlemeye odaklanmalıdırlar.

4.A.4 SÜREĞEN SORUNLAR VE TEMEL NEDENLER

UİHKler, raporlarında ulusal sınırlar içerisinde insan hakları ihlallerini devamına katkıda bulunan faktörlerin eleştirel bir analizini sunmalıdırlar. Bu, mevcut kurumların ve yasal mekanizmaların başarısızlıklarının insan haklarını yeterli düzeyde korumadaki başarısızlıklarını ve cezadan muafiyetle bağlantılarını, adaletin işleyişini ve örneğin yabancı uyruklulara, kadınlara ve mahkûmlara yönelik muameleleri de kapsamalıdır.

Yasal ve kurumsal reforma yönelik insan hakları ihlallerini konu edinen öneriler bulgular temelinde oluşturulmalıdır.

4.A.5 TÜM İHLALCİLERE KARŞI KORKUSUZCA HAREKET ETME

Birçok UİHK'nin, kendi tahikatını yapmayı tercih etmek yerine, insan hakları ihlalleri iddialarını, bu ihlallerin faili olduğu iddia edilen – silahlı kuvvetler ya da polis gibi - aktörlerin incelemelerini talep etmekle kendilerine zarar vermekte ve güvenilirliklerini kaybetmektedirler. Bazı durumlarda, UİHKler sadece şikâyetinde bulunulanan ihlalde bulunduğu iddia edilen faille ilgili başlangıçta sunduğu (şikâyetçinin adının, adresinin ve ilgili diğer detayların bulunduğu) yazılı belgeyi incelenmesini talep etmek üzere ihlalde bulunduğu iddia edilen faile ya da meslektaşlarına gönderirler. Bu adil bir araştırma teşkil etmez ve şikâyetçileri riske atabilir.

UİHKler'e, özellikle, ulusal sınırlar içerisindeki polislerin ve güvenlik güçlerinin faaliyetlerini inceleme yetkisi verilmeli ve UİHK'ler bu tür incelemeleri – özellikle silahlı çatışma ve olağanüstü halin olduğu durumlarda - anında, etkin bir şekilde, bağımsız ve tarafsız olarak gerçekleştirmelidirler. Bu yetkilendirme sadece uygulama mevzuatında açıkça belirtilmekle kalmamalı, aynı zamanda çalışmasında pratik bir gerçekliğe dönüştürülmelidir. Olağanüstü hal durumlarında UİHK'lerin faaliyetleri engellenmemelidir.

UİHKler, sorumluları politikacıları ya da toplumun diğer güçlü aktörleri olsa bile insan hakları ihlalleriyle ilgili inceleme yapma sorumluluğunu almalıdırlar. UİHK, bunu etkili bir şekilde gerçekleştirebilmek için, faaliyetlerini değerlendirmesi talep edilecek güvenlik güçlerinden bağımsız

olarak ayrıntılı incelemeler yapabilecek uygun özelliklere sahip olmalıdır. Ayrıca böyle bir incelemeye dahil olan çalışanlarını ve tanıkları korumaya yetecek güce sahip olmalıdır.

Bu, bütün dünyada UİHK'nin sıklıkla başarısızlığa düştüğü bir durumdur ve özellikle insan haklarının ihlallerinin önde gelen faillerinin eylemleriyle yeterli düzeyde uğraşılmadığı zamanlarda kurbanların ve genel olarak toplumun yanı sıra STKlar'ın UİHK'lar karşısında duydukları hayal kırıklığının ve sergiledikleri şüpheciliğin başat nedenidir.

4.A.6 MÜCBİR DELİL

Devlet yetkilileri UİHK'nin incelemelerinde işbirliği yapmakla yasal olarak yükümlüdürler. UİHKler, tanıkların katılımını zorlamakta ve diğer delilleri ve belgeleri açığa çıkarmak ve oluşturulmakta tam ve etkili güce sahip olmalıdırlar. UİHK'nin işi engellendiğinde ya da işine müdahale edildiğinde, etkin yaptırımlar kullanılmaya hazır olmalıdır.

4.A.7 DOĞRU İSTATİSTİKLER – İNSAN HAKLARI İHLALLERİNİN DOĞRU RESMİ

UİHKler, söz gelimi “kaybolmalar”, gözaltında ölümler, tecavüz ve diğer işkence türleri hakkında doğru verileri toplamalı ve yayımlamalıdırlar. Veri toplanması, kendi içinde bir amaç olmaktan ziyade, gündelik faaliyetin bir yan-ürünü olmalıdır. İstatistikler, şikâyetlerin doğasını, nasıl ve ne zaman incelendiklerini, bulguları ve takip eden önerileri ayrıntılarıyla belirtmelidir.

4.B. TAHKİKAT YÖNTEMLERİ

UİHKler incelemelerini gerçekleştirirken erişilebilir bütün bilgi kaynaklarını değerlendirmelidirler. Mağdurların, tanıkların ve ihlalde bulunduğu iddia edilen kişilerin beyanatları, tıbbi raporlar; polis soruşturma dosyaları; mahkeme dosyaları; medya raporları; STKlar'dan, mağdurların ailelerinden ve avukatlardan gelen bilgiler bunlar arasına dahil edilebilirler.

Bu, örneğin, mevcut polis soruşturma dosyasının incelendiği tahkikatlerde araştırmanın başarısızlığının tekrarına yol açacağı ve bu tür durumlarda cezadan muafiyeti teşvik edebileceği ya da buna katkıda bulunabileceği için özellikle önemlidir.

UAÖ, UİHK'nin tahkikatı bizzat yürütmesi yerine ispat külfetinin şikâyetçiye yüklendiği örneklerle ilgili de bilgi almıştır. UİHKler her zaman için gelen enformasyonu bağımsız bir şekilde incelemek için girişimde bulunmalıdırlar.

4.B.1 BAĞIMSIZ TAHKİKAT UZMANLARI

Özellikle (cinsel şiddet kaynaklı yaralanmalar da dahil olmak üzere) fiziksel zarara ve ölüme yol açan insan hakları ihlalleri iddialarını incelemeleri gerektiğinde UİHKlerin kendilerine ait tahkikat mekanizmaları olmalıdır ve uzman yardımı alabilmelidir (adli tıp patologları, adli tabipler, balistik uzmanları, cinsel şiddet konusunda uzmanlar vb. Cinsel şiddet de dahil olmak üzere, işkencenin psikolojik etkilerini yaşayan mağdurlarla mülâkatlar sırasında, psikolojik etkileri belirlemek, kaydetmek ve mülâkatların daha fazla psikolojik zarara yol açmasını engellemekte yardımcı olacak ilgili uzmanlarla bağlantıya geçmek önemlidir.

Bazen, eğitimli uzmanların bulunmadığı yerlerde, yurtdışından uzman getirmek gerekecektir.

Örneğin işkence ya da cinsel şiddetten kaynaklanan yaralanmaların etkili bir şekilde incelenmesi ve kaydedilmesi ya da ölüm sonrası incelemelerin randımanlı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için bu tür adli uzmanlık mümkün olduğu durumlarda kısa sürede erişilebilir olmalıdır. Bu tür güvenilir adli bilginin erişilebilir olduğu durumlarda failerin sorgulanmasında etkili olmak çok daha mümkündür.

Bu tür uzmanlar tam anlamıyla bağımsız olmalıdırlar – UAÖ, sıklıkla bu tür uzmanların, polis gibi devlet memurlarıyla – zira işlerinin çoğu devlet memurlarına yöneliktir - güçlü bağları olduğunu belirten raporlar almıştır. UAÖ'ye, UİHKler için inceleme yapmak üzere düzenli polis kuvvetlerinden tahsis edilen ve esasen polis memurları olan ve arkadaşları olan polisler hakkındaki iddiaları incelemekte isteksiz olan araştırmacıların raporları da gelmiştir.

UİHK, faaliyette bulunduğu ülkenin sınırları içerisinde insan hakları ihlallerinin gerçekleştiği her yere ulaşabilmek için ulaşım da dahil olmak üzere yerinde tahkikat yürütmek için uygun araçlara sahip olmalıdır.

4.B.2 EĞİTİM

Tahkikat personelinin etkin ve uygulamaya yönelik eğitimi – özellikle yurt dışındaki meslektaşların yeteneklerinin ve tecrübelerinin paylaşılması – bir öncelik olmalıdır. Sıklıkla, iyi niyetle yürütülen

tahikatler tahkikatle ilgili bilimsel eğitiminin ve yetenek eğitiminin yetersizliği nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Bu personel, tahkikatle ilgili yasal meseleleri tanımlayabilmeleri ve anlayabilmeleri için uluslararası insan hakları hukuku konusunda da eğitilmelidirler.

4.B.3 TANIKLARIN KORUNMASI

UİHKler, tanıkların, şikâyetçilerin ya da kanıt sunan diğer kişilerin uygun bir şekilde korunabilmeleri için gereken mekanizmalara tam ve etkin erişime sahip olmalıdırlar. UİHKler, tahkikat tamamlanana kadar ihlallere karıştığı iddia edilen yetkililerin, önyargısız bir şekilde, tanıklar ya da şikâyetçiler üzerinde hiçbir şekilde güç kullanamayacakları diğer görevlere nakledilmeleri ya da görevlerinin durdurulmasını sağlayacak mekanizmaları kullanabilmelidirler.

4.B.4 DELİLLERİN KORUNMASI

Tahkikat sırasında toplanan deliller, tanık ifadeleri,(ölüm sonrası incelemeler ya da diğer uzman raporları gibi) raporlar ve (otopsi sırasında toplanan deliller gibi) fiziksel deliller UİHK tarafından korunmalıdır.

4.C. BİREYSEL ŞİKÂyetLER

4.C.1 KİMLER ŞİKÂyetTE BULUNABİLİR?

UİHKler, kendi inisiyatifleri tahkikate başlama gücüne sahip olmalıdırlar. Sadece şikâyetçilerden gelen yazılı bilgileri değil, şikâyetçilerin bunu yapamadıkları ya da engellendikleri durumlarda, avukatlardan, onların adına hareket eden akrabalarından ya da diğer şahıslardan ya da hükümet dışı gruplardan gelen yazılı bilgileri de alabilecek durumda olmalıdır. Bireysel şikâyet prosedürleri ücretsiz olmalıdır.

Herkese, iç hukuk kapsamındaki statüsünden bağımsız olarak UİHKler'e başvuruda temsil fırsatı verilmesi önemlidir. Örneğin, çocuklar mahkûmlar akıl hastaları, yabancı uyruklular, UİHK'ye erişebilmelidirler.

4.C.2 MAĞDURLARA ULAŞMA

UİHKler, insan hakları ihlallerinin mağdurlarının kendilerine açık prosedürler hakkında bilgi sahibi olmalarını temin etmek için tıbbi kurumlar gibi STKlar ve sivil toplum grupları arasındaki mevcut iletişim ve sosyal yardım ağlarını kullanmalıdırlar.

4.C.3. MAĞDURLARIN ÇIKARLARINI SÜRECİN MERKEZİNDE TUTMA

Mağdurlar ya da yakınları, şikâyetleri üzerine araştırmayla ilgili bütün belgelere ve bilgiye erişebilmeli ve delil sunabilmeleri için gereken bütün mekanizmalar işletilmelidir. Mağdurlar, özellikle UİHK'nin tahkikat süreci hakkında sürekli olarak bilgilendirilmeli ve kendilerine durumları hakkında alınan kararların gerekçeleri sunulmalı ve mümkün olduğunda durumlarının nasıl geliştirilebileceği konusunda istişarede bulunulmalıdır.

UİHKler, kanıtlarını sunabilmeleri için mağdurlara seyahat etmelerini ve konaklamaları için maddi destek verebilmelidirler.

UİHK yetki alanı dışında kaldığı için bir şikâyetle ilgilenemediği durumda şikâyetçi en kısa sürede bilgilendirmeli ve kararının gerekçelerini belirtmelidir.

4.D. BAŞARISIZ TAHKİKATLARA KARŞI ETKİN HAREKET ETME

Polisin sonuçsuz ya da yetersiz tahkikat yaptığı durumlarda UİHK, anında, detaylı, etkin ve tarafsız tahkikatı üstlenmeli ve daha önceki bir tahkikatın sonuçlarını takip ederek zora sokulmamalı ya da engellenmemelidir. Tahkikatler sadece polis tahkikat dosyasının incelenmesiyle sınırlı kalmamalıdır.

4.D.1 YARGI MERCİLERİ VE UİHK'NİN ROLLERİNİN AYRILMASI

Yargı mercileri ile UİHKler'in rolleri arasında açık, kesin bir çizgi çizilmelidir. UİHK tahkikat yapabilmeli ama adli güçlere sahip olmamalıdır. UİHK'nin araştırmalarının sonucu, uygun bir şekilde harekete geçebilmeleri için, geciktirilmeksizin uygun yargı organlarına havale edilmelidir.

UİHKler tarafından elde edilen kanıtlar, ilk olarak UİHKler'e verdikleri için diğer takibatlarda kabul edilemez olarak nitelendirilmemelidir.

UAÖ'ye gelen bazı raporlarda kimi UİHKler'in polis ya da güvenlik güçleri tarafından yürütülen tahkikatların *ilk bakışta* yeterli tahkikatlar olduğunu düşündükleri görülmektedir. Mevcut dahili polis veya ordu tahkikatlarının ya da adli tahkikatın etkin olmadığı yerlerde, UİHKler'in bu tahkikatların etkinliğine yönelik kendi değerlendirmelerini yapmaları ve anında, etkin ve tarafsız tahkikatlar yürütmeleri önemlidir.

UİHK, belirli kişileri insan hakları ihlalleri işlemekten veya bu ihlalleri emretmekten, teşvik etmekten yada ihlallere izin vermekten sorumlu tutabilecek kanıtlar bulunduğu vak'a cezai kovuşturma yapmaya yetkili otoriteler tarafından acilen, etkin bir şekilde, titizce ve tarafsız olarak soruşturulmalı ve mümkünse, sorumlular, uluslararası tanınmış adil yargılanma hakkına saygı gösteren ve işkence ya da zalimane ya da ölüm cezası da dahil olmak üzere insanlık dışı ya da alçaltıcı muameleyi içeren cezalara yol açmayan yasal muamelelerde adalet önüne çıkartılmalıdırlar.

UIHKler üst düzey devlet görevlilerinin kendi yetkileri dahilinde işledikleri suçlar dolayısıyla yargılanmalarını önerme yetkisine sahip olmalı ve duruşmaları izlemek suretiyle ya da gerektiğinde makul bir süre içerisinde uygun yasal işlemin gerçekleştirilmesi yönünde baskı yapmak amacıyla yasal başvuruda bulunmak için gerektiğinde mahkemeye çıkarak takip eden yasal kovuşturmayı yakından izleyebilecek şekilde yetkilendirilmelidirler. UIHK, çalışmalarını yerine getirirken, yasada, bu görevlileri sorumlu tutmayı imkânsız kılan yönelik eksikler saptarsa, iç hukukun bu cezai muafiyeti kolaylaştırmasını önleyecek bir yasal reform için önerilerde bulunmalıdır.

Hükümet, insan haklarının suiistimalini içeren suçlara yönelik kovuşturmaların, insan hakları ihlallerine karıştığı iddia edilen birimlerden ya da güvenlik güçlerinden açıkça bağımsız otoriteler tarafından yerine getirilmesini sağlamalıdır.

4.D.2 YARGI MERCİLERİ VE UIHK'NİN AYNI YÖNDEKİ YARGI KARARLARI

Şikâyetçinin bildirimde bulunması ve cezai bir kovuşturmanın yürütülüyor olması, UİHKler'in şikâyet üzerine çalışmasını ya da yetki alanları içerisinde insan haklarına yönelik endişelerle ilgilenmek için başka bir eylemde bulunmalarını durdurmak için bir bahane olmamalıdır.

Kovuşturmanın muallakta olduğu durumlarda, UIHK, iddianamenin özüyle ilgilenmek yerine, örneğin, suçlanan kişinin nezaret altındayken işkenceye maruz kaldığı yolundaki iddialar gibi, onun insan haklarına yönelik destekleyici konulara bakabilmelidir.

Bazı yargılamalarda, UIHK'nin davalının veya gözetim altındaki kişilerin şikâyetlerini almasına izin verilmez; bu nedenle, eğer suçlanan kişinin, işkence, kötü muamele gibi insan hakları ihlalleri karşısında korunması için uygun adli girişimlerde bulunulmuyorsa bu kişi kendi haklarını korumaktan yoksun kalmıştır.

4.D.3 UİHK'NİN SAVCILARIN VE YARGI ORGANLARININ CEZAI İŞLEMLERDEKİ TUTUMLARININ TAKİBİNDEKİ ROLÜ

Her ne kadar yargı ile UİHK arasında işlev bağımsızlığını sağlamak önemli ise de, UİHK tavsiyelerinin uygulanıp uygulanmadığını izlemelidir. UAÖ'ye, sıklıkla, UİHK'nin kendi tahkikatları temelinde, cezai tahkikatların ve kovuşturmaların başlatılması tavsiyesinde bulunduğunu, polis ve kovuşturma mercilerinin hiçbir şey yapmadıklarını bildiren raporlar gelmektedir.

UİHKler, tahkikatın yürütülmesi ve kararların uygulanması yönündeki tavsiyelerinin dikkate alınmadığı durumlarda sessiz kalmamalıdırlar. Böyle durumlarda, UİHK yetkili makamlardan, gerektiğinde ulusal ve uluslararası çağrılar vasıtasıyla sorunun çözülmesi yönündeki talebini sürdürmeli, ya da mümkün olduğunda gerektiğinde de ulusal ve uluslararası medya aracılığıyla ve mümkün olduğunda da adli makamların kararlarına karşı duran yarı kontrolünü başlatmalıdır. UİHKler cezai muafiyet için elverişli bir zemin yaratmamalıdırlar.

İnsan hakları ihlallerine karşı ulusal seviyede alınan tedbirlerin tükendiği veya etkisiz olduğu durumlarda, UİHKler sorunu uluslararası kurumlar nezdinde, insan hakları standartlarına ulaşılmasına müstenit olarak, gündeme getirmelidir. Bu duruma, insan hakları anlaşmaları denetiminden sorumlu kurumlar veya Birleşmiş Milletler'in tematik mekanizmaları ve Özel Raportörler gibi özel prosedürler örnek olarak gösterilebilir.

5. TAVSİYELER VE ADLİ OLMAYAN ÇÖZÜMLER

5.1 ÇÖZÜMLER VE GEÇİCİ TEDBİRLER

UİHKler, bireyin hayatını ve güvenliğini koruma altına alma ve gerektiğinde yeterli tıbbi yardımın sağlanması da dahil olmak üzere etkin adli olmayan çözümler bulma gücüne sahip olmalıdırlar; gerekli durumlarda telafi ve rehabilitasyonu sağlayacak tedbirleri almalıdır.

5.2 SUÇ ORTAKLIĞI YAPMADAN ÇÖZÜMLER

UİHKler, uygun karşılığın söz gelimi işkence vak'alarında failin cezalandırılması ve tazminat ödemek durumunda bırakılması olduğu durumlarda yalnızca ortaya çıkan zararların maddi tazmini için arabuluculuk yapmakla yetinmemelidirler.

UAÖ'ye gelen raporlara göre, UİHKler'in işkence gibi suçlarda tazminata hükmettikleri durumlarda, hükümet, olayların yargıya götürülmesinden ziyade bir şekilde uzlaştırmayı teşvik etmektedir. Bir davanın dostane çözüm ile sonuçlanması, işkence, savaş suçları veya insanlığa karşı işlenmiş suçlar gibi suçların karara bağlanmasında uluslararası hukuk kapsamında yargıya götürülmesini engelleyici veya durdurucu bir özellik taşımamalıdır.

5.3 TAVSİYELER SÜRDÜRÜLMELİDİR

Hükümet, bahse konu davayla ve UİHK'nin sunduğu daha genel bulgulara, sonuçlara ve tavsiyelerle ilgili olarak makul süre içerisinde karşılık verme yükümlülüğünü üstlenmelidir. Hükümetin yanıtları kamuoyuna duyurulmalıdır.

Hükümetin karşılık veremediği veya karşılık vermekten ve tedbir almaktan imtina ettiği durumlarda, UİHK hükümete baskı yapmak konusunda tüm mümkün tedbirlere başvurmaya devam etmeli, örneğin basını, parlamentoyu, uluslararası kamuoyu baskısını devreye sokmalı, vak'anın anlaşma denetimiyle sorumlu uluslararası insan hakları kurumları ve özel mekanizmaların dikkatine sunulması yolunu kullanmalıdır. Vak'alar gündemde tutulmalı, vak'ayla ilgili UİHK'ye mensup üyeler ve görevliler, vak'ayla ilgili tavsiyelerin sürdürülmesinde, uygulanmasının gözetiminde ve çözümün garanti edilmesinde mümkün olduğunca etkin bir rol oynamaya devam etmelidirler. Personelin devamlılığı mevcut problemin etkin olarak çözümünde önemli bir yere sahiptir.

6. İNSAN HAKLARI EĞİTİMİ

UAÖ'ye göre, insan hakları konusunda eğitilmiş bir nüfus, UİHKler'in görevlerini yerine getirmesinde önemli bir destek sağlayacaktır. Nüfusun insan hakları konusunda eğitimi, en baskıcı hükümetlerin yönetimi altında bile UİHKler için bir görev olmalıdır; bu nedenle etkin olarak yürütülmesi çok önemlidir.

Genel insan hakları eğitimi, sadece genel ilkeleri ortaya koyan parlak ancak soyut, tanıtıma materyaller üretmekten ziyade tatbiki, görsel bir yolla yapılmalı – mümkünse insan hakları meseleleri medya yayınları aracılığıyla tasvir ve dramatize edilmelidir. Önemli olan bir başka konu da materyallerin uygun hedef kitleye dağıtımınıdır.

İnsan hakları eğitiminde, insan hakları konularını kendi işlerinde dikkate alacak ve uygulayacak kişiler – kanun yapımcılar, idari karar alıcılar, hâkimler, avukatlar, tıp çalışanları, öğretmenler, sosyal yardım uzmanları, gardiyanlar ve polis memurları ve silahlı kuvvetler mensupları – hedef alınmalıdır ve meslektaşları arasında insan hakları standartlarını yükseltme yönünde teşvik edilmelidirler. Aynı şekilde, bu profesyonel eğitim, insan hakları standartlarını günlük meslekî yaşamlarında kullanmanın dönüştürücü etkisini göstermek için tatbiki bir şekilde verilmelidir. STKlar ve mağdur grupları bu tip eğitimlere katılmaya teşvik edilmeli, böylelikle eğitim sürecinde farklı bakış açılarının ortaya çıkması sağlanmalıdır.

7. GÖZALTI MEKÂNLARINA YAPILAN ZİYARETLER

UİHKler'in üstlenebileceği bir başka önemli rol de, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele ya da cezalandırmayı engellemek için koşulları değiştirmeye yönelik tavsiyelerde bulunmak amacıyla gözaltı mekânlarını ziyaret etme yedisine sahip bağımsız profesyonel bir organ olmasından kaynaklanır.

UAÖ'ye dünya çapındaki UİHKler arasında bu rolün geniş çaplı yetkinlikte gerçekleştirilmesine ilişkin raporlar gelmektedir. UAÖ'ye gelen bilgiye göre, kimi durumlarda, bir UİHK daha önce işkence gördüğü rapor edilen bir kişinin iyi olduğu ve sağlığının yerinde olduğu yönünde temin edilmektedir. Ancak kısa bir süre sonra yapılan ziyaretlerde daha önceki raporlarla tutarlı bir

şekilde aynı kişinin işkenceye maruz kaldığı görülmekte, bu da ya UİHK'nin ziyarette bulunmadığı, veya bulguların yanlış rapor edildiği, veya ziyaretleri gerçekleştirebilecek düzeyde uzmanlığa sahip olunmadığı ihtimallerini gündeme getirmektedir. Bütünsel eğitimin çok önemlidir.

Öte yandan, UAÖ'ye UİHKlerce, gözaltı koşullarını detaylı olarak anlatan ve işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele veya ceza olaylarında azalmaya yol açan tavsiyeleri içeren mükemmeliyeti haiz genel raporlar da gönderilmektedir.

UİHKler'in etkin gözaltı mekânları ziyaretlerinin gerçekleştiği durumlarda bile kendilerine insani ve pratik kaynaklar (örneğin tüm bölgelerdeki tüm gözaltı mekânlarına ulaşım araçlarının sağlanması) sunulmamaktadır; böylelikle tüm gözaltı mekanlarının incelenmesi ve değerlendirilmesi garanti altına alınmamaktadır.

7.1 ZİYARET KOŞULLARI

1949 Cenevre Sözleşmeleri'nde belirtilen ziyaret koşulları – Üçüncü Cenevre Sözleşmesi'nin 126. maddesi ve Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin 143. maddesi – UİHKler tarafından gözaltı mekânlarının ziyaret edilmesine ilişkin koşulların belirlenmesinde kullanılmalıdır.

Bu koşullar şunlardır:

1. ziyaret heyeti tüm gözaltı mekânlarına ve tutuklunun bulunabileceği tüm mekânlara giriş yetkisine sahip olacaktır.

Sıklıkla, UİHKler belirli gözaltı mekânlarına girememektedirler. Bu duruma, güvenlik veya “anti-terörist” kanunlara tâbi tutukluların bulunduğu karakollar, askerî cezaevleri veya cezaevleri örnek olarak gösterilebilir. Bunlar genellikle çok güvenilir kaynaklarca işkence yapıldığı bildirilen kurumlardır. Buna göre, koşulların değerlendirilmesi ve değişim yönündeki tavsiyelerin yapılması açısından bağımsız izleme heyetlerinin bu yerlere girmelerinin sağlanması aslî bir öneme sahiptir.

2. ziyaret heyeti tutuklu ile yalnız olarak, bizzat veya heyetin kendi tercümanı aracılığıyla görüşme imkânına sahip olacaktır.

3. ziyaret heyeti ziyaret edeceği mekânların seçiminde özgür olacaktır.

Sıklıkla, UİHKler ziyaretleri için izin almak veya çok önceden bilgi vermek zorunda kalmaktadırlar. UİHKler, gözaltı koşullarının doğru bir değerlendirmesi için, önceden alınmış bir izne gerek olmaksızın, “herhangi bir zamanda, herhangi bir yeri” ziyaret edebilmelidirler.

4. ziyaretlerin süresi ve sıklığı sınırlandırılmayacaktır.

Belirli bir gözaltı mekânına girişin engellenmesinin tek sebebi Cenevre Sözleşmeleri kapsamındaki mücbir askerî zorunlulukla ilgili hüküm paralelindeki fiziksel tehlike olabilir– ki bu da pratikte bir gözaltı mekânının silah ateşi altında olması durumunda kontrolünün mümkün olmaması ve yalnızca tehlike anında geçerli anlamına gelmektedir. Devlet güvenliği ziyaretleri etkileyecek bir mesele olmamalıdır. UİHK'nin kendisi durum değerlendirmesi yapmalı ve belirli bir kurumda herhangi bir hastalığın ortaya çıkmasına sebep olacak sağlık koşulları riskine benzer diğer başka risklerin ortadan kaldırılmasına ilişkin tedbirleri almalıdır.

8. TANITIM

8.1 MEDYA

UİHKler, sunabilecekleri hizmetler hakkında, insan haklarına sahip oldukları ve bu hakların korunabileceği ve uygulanabileceği konusunda tüm nüfusun bilinçlenmesini ve insan hakları konusunda bir tartışma forumu ve UİHK'nin faaliyetlerinin tanıtımını (ve dolayısıyla şeffaflığını) sağlamak amacıyla çalışmalarını kamuoyuna duyurmak için medyaya ulaşabilmelidirler. UİHK'nin etkin bir eylem gerçekleştirdiğinin herkesçe görülmesi çok önemlidir. UİHKler yönetimin yürütme organından bağımsız bir kurum olarak rollerine ve gizlilik ve güvenliğe ilişkin yayınlar yapmalıdır.

UİHK, mevcut bulunan en etkin medya organlarını kullanmalı ve mümkün olduğunca çok insanla temasa geçmeli, bu çerçevede, örneğin okuma yazma oranının çok düşük olduğu veya gazetelerin zor temin edildiği yerlerde radyo yayınları kullanılmalıdır.

8.2 YILLIK RAPORLAR

UİHKler hazırladıkları raporların, özellikle yıllık raporlarının yayımlanması ve geniş kitlelere ulaşması yönünde çalışmaktadırlar.

UAÖ'ye göre, UİHKler hazırladıkları materyalleri istedikleri zaman yayımlama imkânına sahip olmalıdırlar. UAÖ'ye gelen raporlara göre bazı UİHKler raporlarını yayımlamadan önce parlamentoya veya diğer siyasi kurumlara sunmakla mükellef kılınmakta, çoğunlukla da parlamenter sistemin yoğunluğu bu amaca zaman bırakmamaktadır. Sonuçta da UİHK etkili bir biçimde sessiz hale getirilmektedir.

Birçok UİHK yıllık rapor yayımlamamakta - oysa bunu dikkate alınır ve şeffaf görünmek isteğinin yanı sıra görevini yerine getirmiş olmak, sonuçları değerlendirmek ve geleceğe dair planlarını düzenlemek adına yapmak durumundadırlar. Bunun yanında gelen vak'aların sayıları ve çeşitlerine ilişkin istatistiksel bilgiler, gerçekleştirilen etkinlikler ve vak'aların çözüme kavuşturulmasında alınan sonuçlar da bu rapora dahil edilmelidir.

8.3 GİZLİLİK

Şeffaflığın olması yönünde bir değerlendirmeye rağmen, özellikle yayımlanması durumunda şikâyetçilerin, onların ailelerinin, tanıkların ve insan hakları savunucularının tehlike altına girmesine veya bunların özel hayatlarına müdahale riskine yol açabilecek hassas detayları içeren raporlar ve tahkikat sonuçları yayımlanmamalıdır. Bununla birlikte, böyle hassas bilgilerin yayımına ilişkin gizlilik prensibi hiçbir bilginin yayımlanmaması anlamına da gelmemelidir. Sonuçta bu durum da insan hakları ihlallerinin gizlenmesi için bir mazeret yaratabilir.

9. ERİŞİLEBİLİRLİK

9.1 BÖLGE OFİSLERİ

Büyük bir ülkede ve yanufusun izole ve ulaşılamaz bir durumda olduğu veya ulaşımın zor olduğu bir ülkede bulunan UİHKler'in etkin bir biçimde çalışması için yerel ve bölgesel ofislerin varlığı çok önemlidir. Mevcut yapı yerel ofislere vak'aların takibinde pozitif bir rol imkânı sağlamalıdır. Maalesef UAÖ'ye gelen raporlara göre yerel ofisler etkin ve sonuç getirici tahkikatlar yürütmekte, ancak yerel makamlarla bağlantıya geçememekte bunun yerine vak'aları merkez ofise havale etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu da bürokratik bir "kara delik" yaratmakta, vak'aların etkin takibini engellemektedir. Yerel ve merkezî ofis ağı olan yerlerde etkin koordinasyon ve iletişim tein edilmelidir. Vak'aların takibinde sorumluluklar açık bir şekilde dağıtılmalı ve dönemsel değerlendirmeler vasıtasıyla vakâların takip edilmesi garanti altına alınmalıdır.

9.2 ERİŞİLEBİLİR MEKÂNLAR

UİHK ofislerinin uygun yerlerde kurulması gerekmektedir – ama maalesef UAÖ'ye gelen raporlara göre UİHK ofisleri askerî karargâhların veya karakolların yakınında kurulmaktadır. Böyle durumlarda ise şikâyette bulunacak kişiler, yapacakları şikâyetin güvenlik güçlerince duyulacağı veya izleneceği korkusuna kapılmaktadırlar. Yine UAÖ'ye gelen raporlara göre, sosyoekonomik olarak çok yüksek düzeyde ve rahatsız edici ölçüde lüks mahallerde kurulu ofisler yoksul ve belirli imkânlara sahip olmayan insanlar açısından gidilmesi rahatsızlık verici ya da şüphe uyandırıcı yerler addedilmektedir. Diğer bazı raporlara göre ise kimi ofisler şikâyetçilerin ulaşmakta zorluk çekeceği yerlerde bulunmaktadır.

Ofislerin içinde, özel odalar gibi, şikâyet sahiplerinin UİHK görevlileriyle rahatça ve yalnız olarak görüşebilecekleri yerler bulunmalıdır.

9.3. MAĞDURLARLA İLETİŞİM

UİHKler kendileriyle şikâyet sahipleri arasında etkin bir iletişimin sağlanması için gerekli adımları atmalıdırlar.

UAÖ'ye gelen raporlara göre bu tip bir iletişimin sağlandığı mükemmel örnekler mevcuttur. Örneğin ücretsiz telefon bağlantısının, e – posta ve internet bağlantısının bulunduğu ve mobil ofislerin (buna bir örnek özel tasarlanmış bir otobüstü) veya çok izole edilmiş yerlere ulaşabilecek seyahat imkânına sahip alan görevlilerinin bulunduğu yerler mevcuttur. STK bağlantıları da mağdurlar ve tanıklarla iletişimin sağlanmasında kullanılabilir.

Şikâyet sahiplerinin sadece azınlık dillerinden veya yerel dillerden birini konuştuğu ülkelerde uygun hizmetler sağlanmalıdır. Tercümanların kullanılması sırasında gizlilik ve tarafsızlık meselelerine hassasiyet gösterilmelidir. Tercümanın cinsiyetiyle ilgili olabilecek kültürel hassasiyetler de dikkate alınmalıdır. Görüşmeciler(şikâyet sahipleri ve tanıklar dahil olmak üzere) tercümanın kullanılması konusunda anlaşmaya varmalıdırlar.

Okuma yazma oranının çok düşük olduğu ülkelerde sözlü iletişim tekniklerinin, örneğin radyonun, ortak kullanımı olmalıdır. Bunun yanında UİHK personeli de anlatmak istediklerini açıklayıcı kitapçıklar yerine sözlü olarak ifade etmek yolunu seçmelidirler.

10. BÜTÇE

Hükümet, UİHK'ye yetki alanı içerisinde belirlenen amaçları ve işlevleri kısıtlama ve sınırlama olmadan gerçekleştirebilmesi ve özellikle dikkatine sunulan vak'alarla ilgilenebilmesi için yeterli finansmanı ve kaynakları sağlamak durumundadır. UİHK, kendisine bildirilen ihlal iddiaları konusunda ülke çapında, bütünsel, etkin, hızlı tahkikat yapılabilmesi için gerekli bütün insani ve maddi kaynaklara sahip olmalıdır.

UİHKler'in yetki alanları, Paris Şartı gibi uluslararası anlaşma hükümleri ve bu belgede sunulan öneriler gibi sivil toplumun tavsiyeleriyle geniş kapsamlı insan hakları meselelerini ele almakla çizilmiştir; açıktır ki UİHKler'in azı faaliyetlere öncelik vermeleri gerekmektedir. Kısıtlayıcı kaynakların yarattığı sorunlar yaşandığı durumlarda profesyonel eğitim ve meslekî yeteneklerin paylaşımı UİHKler'in çalışmalarının etkin hale getirilmesinde önem kazanmaktadır.

UAÖ'ye gelen raporlara göre, UİHK bütçesi üzerindeki kısıtlamalar, hükümet karşısında gereğinden fazla eleştirel bir tutum takındığı düşünülen UİHK'nin denetim altında tutulmasına yönelik cezai bir tedbir olarak kullanılmaktadır. UAÖ'ye gelen raporlara göre, kurulmalarını takiben UİHKler'in bütçeleri etkin bir şekilde işlemelerini engelleyecek ölçüde kısılmakta – bu ise insan hakları uygulamalarının UİHKler düzeyinde geliştirilmesinde hükümetin ne kadar ciddi olduğu yönünde şüphe uyandırmaktadır.

Yetki alanı, özellikle ve açık bir şekilde, UİHK'lerin insan haklarıyla ilgili olarak üstlendikleri tüm faaliyetlerde, özel bağışçılar ve/veya uluslararası kurumlardan etkin ve alternatif kaynak yaratma gücünü kapsmalıdır. Bunun yanında, bu kaynak yaratımı UİHKler'in bağımsızlığı ve tarafsızlığına gölge düşürmeyecek prensipler çerçevesinde gerçekleştirilmelidir.

Finansal kaynaklar uzun vadeli olmalı, böylece UİHKler faaliyetlerini planlarken ve geliştirirken gerçekleştirebileceklerinden emin olmalıdırlar.

Kaynak: Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi web sitesi (01.10.2001) (www.amnesty.org.tr)